

The role of Ashuraei culture in expanding the capacities of Waqf tradition in the field of health (case study, corona epidemic)

Naser Haqshenas*
Mohammad Mehrabi**

۴۷

Abstract

Ashuraei culture and the Waqf tradition have been two very important aspects of the identity of Iranians throughout their ups and downs history and have had a significant impact on the formation of the worldview and lifestyle of Iranians. Ashuraei culture has influenced all aspects of Iranian life, in such a way that all areas of architecture, art, family, rituals, etc, are affected by this culture. Also, the tradition of Waqf and public benefit services, especially in the field of health, with the presence of mosques, public baths, charities, etc, has made a significant contribution to the economy and serving the people of this land. However, the development of technology and the formation of modern lifestyles have also brought new problems and epidemics which requires public benefit services and works to be reproduced and planning and policy-making in line with serving to solve the problems of citizens and with their priorities. In this regard, the corona epidemic brought more attention to the field of health and the importance of focusing on it and he directed the people involved in the matter to use the potentials of Ashuraei culture in spreading the tradition of Waqf in the field of health. This article is compiled in two parts. The first part briefly deals with the historical precedent of the Waqf tradition, Ashuraei culture and redefining its new missions in the modern world and the corona virus epidemic and in the second part, suggestions for activation, use of existing potentials and providing new solutions were presented to those in charge to be able to play a role in meeting the daily needs of society and public benefit services.

Key words: Ashuraei traditions, Waqf, Corona, Health, Suggestions.

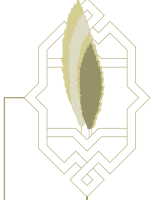
---

*. PhD student of the history of the Islamic Revolution, Isfahan University.

Naser_haghshenas@gmail.com

** phd student Sociology of Kashan University.

Mhmd_mehrabi@yahoo.com

دور ثقافة عاشوراء في توسيع قدرات الوقف في المجال الصحي (دراسة حالة، جائحة كورونا)

ناصر حق شناس*
محمد مهرايبي**

خلاصة

لقد كانت ثقافة عاشوراء و سنة الوقف جانبين مهمين للغاية في هوية الإيرانيين طوال تاريخهم تراجعاً و رقيماً، و كان لهما تأثيراً كبيراً على تشكيل النظرة العالمية و أسلوب حياة الإيرانيين. لقد أثرت ثقافة عاشوراء على جميع جوانب الحياة في إيران، بحيث تأثرت جميع مجالات الهندسة المعمارية و الفن و الأسرة و الطقوس و... بهذه الثقافة. كما أن سنة الوقف و الخدمات العامة، خاصة في مجال الصحة، مع وجود المساجد و الحمامات و الجمعيات الخيرية و غيرها، ساهمت بشكل كبير في اقتصاد هذه الأرض و خدمة أهلها. و مع ذلك فإن تطور التكنولوجيا و تشكيل أنماط الحياة الحديثة جلبت معها مشاكل و معضلات جديدة مما يتطلب إعادة إنتاج الخدمات و الأشغال العامة و بما يخدم حل المعضلات و مشاكل المواطنين و حسب الأولوية في التخطيط و اتخاذ القرار. في هذا الصدد، أدى وباء كورونا الى المزيد من الاهتمام في مجال الصحة و أهمية التركيز عليه، و جعل المعنيين بالأمر يدركون كيفية استغلال إمكانات الثقافة العاشورية في توسيع تقليد الوقف في مجال الصحة.

تم تدوين هذا المقال في جزأين. يتناول الجزء الأول بإيجاز السبق التاريخي لسنة الوقف و الثقافة العاشورية و إعادة تعريف مهامها الجديدة في العالم الحديث و وباء فيروس كورونا. و في الجزء الثاني قدم مقترحات للتفعيل و استغلال الإمكانيات الموجودة و تقديم حلول جديدة للعاملين في هذا المجال حتى يتمكنوا من القيام بدورهم في تلبية الاحتياجات اليومية للمجتمع و خدمات النفع العام.

الكلمات المفتاحية: سنة عاشوراء، الوقف، كورونا، الصحة، الاقتراحات

*. طالب دكتوراه في تاريخ الثورة الإسلامية، جامعة أصفهان

Naser_haghshenas@gmail.com

** طالب دكتوراه في علم الاجتماع بجامعة كاشان

Mhmd_mehrabi@yahoo.com

نقش فرهنگ عاشورایی در گسترش ظرفیت‌های سنت وقف در حوزه سلامت (مطالعه موردی، همه‌گیری کرونا)

ناصر حق شناس*

محمد مهربانی**

چکیده

فرهنگ عاشورایی و سنت وقف دو وجه بسیار مهم از هویت ایرانیان در طول تاریخ پر فراز و نشیبشان بوده است و در شکل‌گیری جهان بینی و سبک زندگی ایرانیان تاثیر بسزایی گزارده است. فرهنگ عاشورایی تمامی ابعاد زندگی ایرانیان را تحت تاثیر قرار داده، به نحوی که تمامی حوزه های معماری، هنر، خانواده، آیین ها و... متأثر از این فرهنگ است. همچنین سنت وقف و خدمات عام‌المنفعه به‌ویژه در حوزه سلامت با وجود مساجد، گرمابه‌ها، خیریه‌ها و ... سهم بسزایی در اقتصاد و خدمت‌رسانی به مردمان این سرزمین داشته است. با این وجود رشد تکنولوژی و شکل‌گیری سبک زندگی مدرن مسائل، مشکلات و همه‌گیری‌های جدیدی نیز با خود آورده است که می‌طلبد خدمات و کارهای عام‌المنفعه نیز بازتولید و در راستای خدمت‌رسانی به حل معضلات و مشکلات شهروندان و با اولویت های آنان برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری شود. در این راستا همه‌گیری کرونا، حوزه سلامت و اهمیت تمرکز بر روی آن را بیش از پیش مورد توجه قرار داد و دست‌اندرکاران امر را متوجه استفاده از پتانسیل‌های فرهنگ عاشورایی در گسترش سنت وقف در حوزه سلامت قرار داد.

این مقاله در دو بخش تدوین شده است. بخش نخست به اختصار به سبقه تاریخی سنت وقف، فرهنگ عاشورایی و بازتعریف رسالت‌های جدید آن در دنیای مدرن و همه‌گیری ویروس کرونا پرداخته است. و در بخش دوم پیشنهاداتی جهت فعال‌سازی، استفاده از پتانسیل‌های موجود و ارائه راهکارهای جدید به متولیان امر ارائه داده تا بتواند بیش از پیش در خدمت برآورده کردن نیازهای روز جامعه و خدمات عام‌المنفعه نقش آفرینی کند.

واژگان کلیدی: سنت‌های عاشورایی، وقف، کرونا، سلامت، پیشنهادات

*. دانشجوی دکتری تاریخ انقلاب اسلامی دانشگاه اصفهان

Naser_haghshenas@gmail.com

** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه کاشان

Mhmd_mehrabi@yahoo.com

پیشینه پژوهش

مبحث وقف در حوزه پزشکی و سلامت از دیرباز مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. در واقع به قدمت مطالعات وقف، به امر پزشکی و سلامت نیز پرداخته شده است. یکی از منابع مهم در مطالعات تاریخ وقف و پزشکی در ایران بعد از اسلام کتاب جرجی زیدان است. کتابی با عنوان: تاریخ تمدن اسلام، انتشارات امیرکبیر. او در این کتاب به اهمیت و جایگاه وقف در حوزه پزشکی و سلامت پرداخته است. از جدیدترین پژوهش‌های انجام شده که با بررسی اسناد تاریخی انجام شد کتاب "وقف و پزشکی در ایران، گفتارهایی در مطالعات نظری و داده‌های تاریخی آن" می‌باشد که به همت انتشارات چوگان به چاپ رسیده است.

اهمیت موضوع پژوهش

شاید بتوان پژوهش‌های انجام گرفته در کلیه حوزه‌های علوم انسانی را به دو دسته پژوهش‌های فکت محور و پژوهش‌های مسئله محور تقسیم کرد. در پژوهش‌های فکت محور اگرچه کشف یک مجهول به مجموعه دانش کمک می‌کند، اما این موضوع مشکلی از پیش پای جامعه بر نمی‌دارد، بلکه صرفاً به دانش ما افزوده است. اما در پژوهش‌های مسئله محور به کلی متفاوت است. زیرا ما مشکلات و معضلات فعلی را مورد بررسی قرار می‌دهیم و حل مجهولات به رشد جامعه در مقطع کنونی کمک خواهد کرد. در واقع یکی از نقاط ضعف و آسیب‌های پژوهش‌های علوم انسانی همین پژوهش‌های فکت محور است که به نیازهای روز ما پاسخی نمی‌دهد. در نتیجه باید پژوهش‌های مسئله محور در دستور کار قرار گیرد و این مقاله به یکی از مسائل مهم زندگی انسان کنونی پرداخته است تا هرچند اندک بتواند پژوهشگران را به تحقیق در مورد جایگاه و اهمیت وقف در حوزه سلامت سوق دهد تا بتوان با تولید دانش در این حوزه به وجه‌ای از وجوه گسترده امر پرداخته شود. در این راستا سعی شده تا به اختصار از تولید فکت پرهیز کنیم و در حد بضاعت پیشنهاداتی در جهت نگاه متفاوت و مسئله محور به موضوع داشته باشیم.

۱. وقف و جایگاه آن در ایران و اسلام

وقف در لغت به معنی ایستادن، به حالت ایستاده ماندن و آرام گرفتن است و مصادیق و مشتقات فراوانی می‌توان از این واژه استخراج کرد. وقوف یعنی اقامه کردن، شک کردن در مسأله، منع کردن، جلوگیری نمودن، وقف حکم بر حضور فلان، معلق کردن آن حکم را به حضور او ایستاندن، یعنی عملی که کسی با آن بایستد. وقف کردن بر مساکین چیزی را در راه خدا، و آنچه که در ملک کسی نباشد و به راه خدا آن را گذاشتن.

در اصطلاح فقهی نگه داشتن، حبس کردن عین ملکی است بر ملک وقف آن نه ملک خدا و مصرف کردن سود آن در راه خدا و برخی از فقها گفته‌اند: وقف عین حبس است بر ملک خدای تعالی. بنابراین ملکیت مالک آن به خداوند منتقل می‌شود. در فرهنگ اصطلاحات حقوق مدنی نیز وقف حبس عین و تسبیل ثمر بر حسب نیت واقف دانسته شده است.

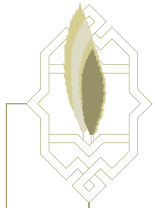
در یک تعریف کلی می‌توان گفت: «وقف» عبارت است از این که عین مال و سود آن تسبیل شود و «موقوفه» زمین، ملک یا مستغلی است که برای مقصود معینی در راه خدا اختصاص دهند.

وقف‌نامه، سند یا قبالة وقف است که در آن نام ملک یا املاک و اسم موقوفه و محل و ویژگی رقبات و چگونگی مصارف آن و نام متولی و تعیین ترتیب متولیان بعد از متولی اول بیان شده باشد. در اصطلاح تجوید و قرائت قرآن و نیز وقف عبارتست از ایستادن و توقف نمودن و وصل نکردن یک کلام به کلام دیگر تعریف شده است.

۲. سیر تاریخی وقف در ایران پس از اسلام

در سال چهارم هجری که ایران توسط سپاه اسلام فتح و مردم این سرزمین نعمت یکتاپرستی و اسلام را با علاقه قلبی پذیرا شدند، دل به محبت و دوستی خاندان پیغمبر بستند زیرا آینه تمام نمای اسلام در حضرت علی (ع)؛ و فرزندان پاکش مجسم بود. (اشپولر، ۱۳۷۰: ۳۲-۷۴)

در زمان بنی‌امیه جنایت و ستمکاری‌های بیشمار امویان و درگیری‌هایی که بین آنان و عباسیان بر سر غصب حکومت وجود داشت موجب شد که بر سنت‌ها و ارزش‌های

اسلامی لطمت فراوان وارد شود که پدیده وقف نیز از این ستیزه‌جویی مصون نماند زیرا بی‌بند و باری و بی‌توجهی آنان ارزش‌ها و کرامات انسانی را به اضمحلال می‌کشاند و چنانچه پافشاری و استقامت فرزندان ائمه اطهار^ع؛ و اهل ایمان نبود نیت واقفین از مسیر شرعی خویش منحرف می‌شد.

در زمان عباسیان استقرار حکومت عباسیان و پافشاری آنان بر محق جلوه دادن خلافت غاصبانه خویش و سرپوش نهادن بر مظالم خود با رفتاری ریاکارانه باعث شد تا مردم برای مدتی هر چند کوتاه فضایی برای کسب معارف و علوم اسلامی از منابع اصیل آن که امامان معصوم^ع؛ بودند، پیدا کرده و در مسیر نشر و ترویج آن به سنت نبوی وقف روی آورند. در این دوران توجه شایانی به وقف و ایقاف شد به طوری که درآمد موقوفات سالانه بر صدها هزار دینار طلا می‌رسید و نظامیه‌های بغداد و نیشابور که خواجه نظام‌الملک آنها را تأسیس کرده بود از این طریق اداره می‌شد. (نجم آبادی، ۱۳۷۵: ۲۳-۴۸)

وقف از قرن چهارم تا هفتم، رونقی بسزا داشت به طوری که در قرن ششم به دلیل استقبال کثیر مردم از این سنت حسنه، موقوفات برای تأسیس مدارس، بیمارستان و کتابخانه و مصارف عامه گسترش فراوانی یافت و ضرورت رعایت ضوابط شرعی ایجاب می‌نمود که تصدی امور موقوفات به عهده دانشمندان و علمای دینی واگذار گردد تا عواید آنها طبق نیت واقفان مصرف شود که این خود تحول چشمگیری در تاریخ وقف به شمار می‌رود. (مورگان، ۱۳۷۵: ۱۰۴-۱۳۵)

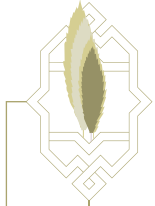
در قرن هفتم، حمله مغول و فجایعی که بر مردم مسلمان ایران رفت همه چیز را دگرگون کرد. وقف نیز از این آفت خانمان‌سوز مصون نماند اما نفوذ ایرانیان در دستگاه مغول و وجود دانشمندان بزرگ اسلامی چون خواجه رشیدالدین فضل‌الله موجب شد تا بار دیگر فرهنگ و سنن اسلامی از جمله موقوفات احیا و مساجد، مؤسسات خیریه و مراکز علمی فراوانی مانند مدارس علوم دینی، رصدخانه، بیمارستان و کتابخانه‌ها و اماکن عام‌المنفعه از محل درآمد موقوفات تأسیس و اداره شود. با روی کار آمدن سلسله صفویه سنت وقف گسترش وسیعی یافت زیرا از درباریان گرفته تا مردم عادی، املاک و دارایی‌های خود را وقف آستان مقدس حضرت رضا^ع؛ و حضرت معصومه (س) و عتبات عالیات و دیگر امور خیریه نمودند. در این دوران به خاطر گستردگی و تنوع فراوان موقوفات و انجام امور ثبت و ضبط در دفاتر ویژه و مصرف عواید گوناگون آنها براساس مفاد وقف‌نامه‌ها تشکیلاتی مانند وزارت اوقاف برای اولین بار تأسیس شد و اداره موقوفات به عهده وزیر بود. (بیانی، ۱۳۹۳: ۲۷۳ - ۲۹۰)

براساس منابع تاریخی، سفرنامه‌ها و اسناد دوره صفویه می‌توان استدلال کرد که پربارترین دوره وقف پس از اسلام، در همین دوره رقم خورده و موقوفات توسعه خوبی یافته‌اند. حتی پادشاهان صفویه نیز املاک خود را وقف می‌کردند. موارد زیادی از این دست را در مشهد و قم وقف نمودند. در زمان شاه عباس اول بیش از هر زمان دیگری به املاک موقوفه اضافه شد. در سال ۱۰۱۵ ه شاه عباس تصمیم گرفت که تمام املاک و رقبات به دست آورده خویش را که قیمت آنها بیش از یکصد هزار تومان شاهی بود، به علاوه ساختمان‌های گوناگون در اصفهان و اطراف آن را وقف چهارده معصوم کند و خودش سرپرستی آنها را برعهده بگیرد و سپس خود سرپرستی را به حاکم زمان اختصاص داد. این وقف‌نامه‌ها را شیخ بهاء‌الدین محمدعالمی (شیخ بهایی) تنظیم کرد که درآمدهای آن صرف شرایط و پیشامدهای هر دوره بشود. (سیوری، ۱۳۹۰: ۲۰۳-۲۱۹) و (تاورنیه، ۱۳۶۹: ۱۴۶-۱۷۳)

در دوران افشاریان عدم آگاهی نادرشاه افشار از سنن اسلامی موجب شد تا بار دیگر چهره تابان وقف در سیطره قلدری حاکم زمان قرار گیرد. نادر در ابتدای حکومت دستور داد تمام موقوفات در سراسر ایران ضبط و درآمد آن برخلاف نیات واقفین صرف لشکریان و نظامیان شود. صدور این فرمان نامشروع بیشتر موقوفات را از بین برد و درباریان و افراد منتفذ موقوفات را به عنوان املاک شخصی خود ثبت و ضبط کردند تا این که جانشین وی فرمان لغو این‌گونه مالکیت‌ها را صادر نمود. اثرات سوءفرمان نادرقلی و یورش محمود افغان به ایران که با جسارت تمام بر بیشتر شهرها علی‌الخصوص اصفهان را غارت و به آتش کشید موجب شد تا اغلب دفاتر موقوفات و رقبات وقفی از بین رفته و وضعیت آن معلوم نگردد. (شعبانی، ۱۳۷۵: ۱۹۰-۲۱۰)

در دوران قاجاریه که اوضاع دچار آشفتگی و بی‌سامانی بود، موقوفات نیز دستخوش حیف و میل و مطامع فرصت طلبان و سودجویان شد، لیکن مواردی نیز به چشم می‌خورد که اقداماتی در جهت اصلاح امور موقوفات و اجرای نیات واقفین صورت گرفته و دستورالعمل خاصی در این خصوص صادر شده است. (شمیم، ۱۴۰۰: ۴۲۳-۳۷۳)

در زمان به وقوع پیوستن انقلاب مشروطیت مردم بیدار و قهرمان ایران به رهبری روحانیت شجاع و مبارز شیعه بساط خودکامگی قاجار را درهم پیچیده و نظام نوینی را تشکیل دادند. در این نظام موقوفات تا حدودی محل خود را پیدا کرده و با تأسیس وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، وقف و ایقاف در تشکیلات اداری آن روز مطرح شد. چهار سال بعد از برقراری مشروطیت در ایران، یعنی در سال ۱۳۲۸ ه. ق برابر با ۱۲۸۹ ه.

ش وزارت معارف و اوقاف تصویب شد و مسوولان ادارات معارف در شهرستان‌ها موظف به انجام امور مربوط به اوقاف نیز بودند. سپس در سال ۱۳۱۳ ه. ش قانون اوقاف مشتمل بر ۱۰ ماده تصویب شد. در دوره دوازدهم مجلس، یعنی در سال ۱۳۲۰، قانون فروش املاک موقوفه تصویب و سپس لغو شد، از این به بعد تغییرات عمده‌ای در امور مربوط به اوقاف صورت نگرفت، غیراین که در سال ۱۳۲۸ در شهرستان‌ها نیز امور مربوط به وقف جدا از مسؤل فرهنگ معین شد تا این که در جریان اصلاحات ارضی، زمین‌های زراعی وقف و اوقاف عامه بعد از اوقاف خاصه مشمول قانون شد.

شرح ستمی که در دوران حکومت دست‌نشانده پهلوی برموقوفات این سرزمین وارد شد بی‌شمار است. همین اندازه اشاره کافی است که خاندان پهلوی بسیاری از املاک حاصل‌خیز موقوفه و اراضی مرغوب را به نام ملک شخصی وابستگان، درباریان و نوکران خویش به ثبت رساندند و از هیچ جسارت و غارت و چپاولی به این سنت شریف نبوی؟ ص؟ فروگذار نکردند و برخلاف اصول فقهی، بسیاری از مزارع وقفی را به بهانه اصلاحات ارضی به فروش رسانیدند به تصور این که می‌توانند بدین وسیله عامل موثر و پشتوانه‌های مراکز علمی اسلامی و پایگاه معنوی و دینی را نابود سازند. (مدنی، ۱۳۹۱: ۲۱۴-۲۶۸)

پس از تحولات سال ۱۳۵۷ در ایران، وقف و فرهنگ آن از نو احیا شد. امام خمینی (ره)، که عمر خود را وقف جلب رضای خدا و مبارزه علیه طاغوت کرد، به سنت شریف وقف، همچون دیگر فقهای بزرگ اسلام، توجهی خاص داشت و در کتاب تحریرالوسیله خود بابی را در کنار سایر فروع دین به وقف اختصاص داد.

۳- فرهنگ عاشورایی و گستردگی آن

فرهنگ عاشورایی با زندگی مردم ایران و به‌ویژه با تشیع در طول تاریخ عجین شده است و بسیار فراتر از آیین‌های سوگواری، زیارت عتبات، شکل‌گیری ادبیات، موسیقی، شبیه‌خانی و .... است. در واقع فرهنگ عاشورایی در تمامی ابعاد فرهنگی انسان ایرانی رسوخ کرده و نهادینه شده است. جنبش‌های مذهبی و تلاش برای ایجاد حکومت اسلامی، در طول تاریخ و به‌ویژه شکل‌گیری انقلاب اسلامی به برکت نهادینه شدن فرهنگ عاشورایی گویای این واقعیت است. شکل‌گیری ادبیات مقاومت در غالب تفکر (ظلم ستیزی و دفاع از وطن و حرم اهل بیت ع؟)، شکل‌گیری معماری (تکیه‌ها، حسینیه‌ها، خیریه‌ها، سقاخانه‌ها و ....)، آیین‌ها (عزاداری‌ها، مجالس روضه و ....) و .... تنها نمونه‌های بسیار کوچکی است از فرهنگ عظیم عاشورایی که در تمامی ابعاد زندگی انسان ایرانی نمایان است.

۴. همه‌گیری کرونا و تغییرات گسترده در جهان مدرن

کرونا ویروس در برای اولین بار در ۱۷ دسامبر ۲۰۱۷ در شهر ووهان چین شیوع یافت و در ۱۱ مارس ۲۰۲۰ طبق اعلام سازمان جهانی بهداشت به یک بیماری همه‌گیر در سطح جهانی معرفی شد. (Cucinotta D, ۲۰۲۰: ۱۵۷-۱۶۰) تاریخ جهان شاهد بحران‌های بزرگی است که منجر به بروز تغییراتی عمده و ماندگار در سطحی وسیع شده و تمامی جنبه‌های فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و حتی حیات شخصی بشر در جوامع گوناگون را تحت تأثیر قرار داده است.

بحرانی عظیم در مقیاس شیوع کووید ۱۹- می‌تواند وضعیت جوامع سراسر جهان را به طرز چشمگیری تحت تأثیر قرار دهد و اوضاع عمومی آن‌ها را در راستای بهتر یا بدتر شدن دچار تغییر و تحول کند

متفکران بزرگ پیش‌بینی می‌کنند که جهان پس از کرونا هیچ شباهتی به دنیای پیش از شیوع این ویروس نخواهد داشت و تحولات بسیاری به خود خواهد دید. اکثر این افراد معتقدند که بهترین راهکار در برابر این تغییرات سازگاری با آن‌ها محسوب می‌شود چرا که حجم بحران وارده و عواقب ناشی از آن می‌توانست بسیار شدیدتر از آنچه باشد که در حال وقوع است، علاوه بر این پیش‌بینی می‌شود که بخشی از تغییرات ایجاد شده ممکن است پس از گذشت ماه‌ها و حتی سال‌ها رخ دهد و شاید به مرور زمان به‌عنوان اصول فرهنگی در جوامع معرفی شود. (عین‌الهی، ۱۴۰۰: ۱۳۶ - ۱۴۲) و (تبریزچی، ۱۴۰۰: ۱۶۶ - ۱۷۰)

در واقع بحران جهانی جدید در تمامی ابعاد زندگی انسان‌ها تأثیر گزارده و سبک زندگی‌ها را تغییر داده است. در این راستا خدمات پزشکی و شیوه مواجهه با این همه‌گیری و به تبع آن شیوه‌های خدمت‌رسانی به مردم و بیماران و کارهای عام‌المنفعه نیز دچار تغییر شده و می‌طلبد شیوه‌های نوین که بتواند به نیازهای زمان پاسخ دهد در دستور کار قرار گیرد.

اگرچه وقف و خدمات عام‌المنفعه از گذشته‌های دور به گرمابه‌ها و حوزه سلامت نیز توجه ویژه داشته، اما بحران‌های جدید جهانی و اهمیت سلامت در دهه‌های اخیر می‌طلبد تا نگاه ویژه‌ای به این حوزه در دستور کار متولیان امر قرار گیرد. (باقری، فرزین و فتحی آشتیانی، علی، ۱۴۰۰: ۲۵۸ - ۲۵۹)

۵. وضعیت وقف در حوزه سلامت در کشور

غلامعلی رحیمی، دبیر کمیسیون سرمایه‌گذاری و مدیرکل بهره‌وری اقتصادی وقت سازمان اوقاف و امور خیریه درباره تعداد موقوفات سلامت می‌گوید: تا پایان سال ۱۳۹۷ مجموعاً هزار و ۴۰۷ موقوفه سلامت فعال به ثبت رسیده که شامل؛ ۱۳۳ بیمارستان فعال (یک چهارم بیمارستان‌های کشور)، ۷۰۲ درمانگاه، ۲۳۷ مرکز بهداشت، ۴۱ پایگاه بهداشت، ۲۷۰ خانه بهداشت، دو داروخانه، دو مرکز جراحی، سه مرکز توانبخشی، یک مرکز آزمایشگاهی، ۱۴ مرکز فوریت‌های پزشکی و ۲۰ مرکز آموزشی و اداری است. رحیمی می‌افزاید: اگر حمام‌ها و گرمابه‌ها و آثار باستانی وقفی و مربوط به حوزه سلامت را که ثبت میراث فرهنگی شده‌اند و دیگر فعال نیستند به حساب بیاوریم، مجموعاً دو هزار و ۴۰۰ موقوفه سلامت در کشور داریم. (رحیمی، ایکننا، ۱۳۹۸)

۶. سهم موقوفات بهداشتی و درمانی در نظام وقف کشور

حجت‌الاسلام والمسلمین سیدمهدی خاموشی، رئیس سازمان اوقاف و امور خیریه، در گفت‌وگوی خود با ایکننا درباره تعداد کل موقوفات کشور بیان داشته که حدود ۲۰۰ هزار موقوفه در کشور وجود دارد و حدود ۴۰ درصد موقوفات فعال هستند و حدود ۷۰ درصد از این ۴۰ درصد هم در اختیار سازمان اوقاف و امور خیریه قرار دارند.

با این حساب، حدود ۸۰ هزار موقوفه در کشور فعال است که حدود ۵۶ هزار مورد آن در اختیار سازمان اوقاف و امور خیریه است. اگر تعداد موقوفات فعال سلامت را حدود هزار و ۴۰۰ مورد فرض کنیم، دو و نیم درصد موقوفات فعال سازمان اوقاف و امور خیریه به حوزه سلامت اختصاص دارد. (خاموشی، ایکننا، ۱۳۹۸)

۷. فلسفه‌های علمی (ارائه دیدگاه‌های نو و خلاق)

از مهمترین اهداف برگزاری همایش‌های علمی و کنفرانس‌ها و مجلات اختصاصی، حساس کردن جامعه و به‌ویژه پژوهشگران به خلق ادبیات و تولید محتوا در این حوزه و همچنین دریافت ایده‌ها و پیشنهادات جدید در راستای استفاده از تمامی پتانسیل‌های موجود و توج به نقاط مغفول و کمتر دیده شده می‌باشد.

حضور پژوهشگران در رشته‌های مختلف و نگاه متفاوت از مناظر مختلف، به متولیان و برنامه‌ریزان امر این فرصت را می‌دهد تا بتوانند نگاه کامل و همه جانبه به موضوعات داشته باشند.

۸. فرهنگ عاشورایی و نیازهای روز (بازتعریف فرهنگ ایثار در دنیای مدرن)

فرهنگ عاشورایی در طول تاریخ ایران و به‌ویژه با شکل‌گیری انقلاب اسلامی سرلوحه بسیاری از کنش‌های جمعی بوده است. روحیه ایثار و شهادت، استکبارستیزی و عمل خالصانه که مهم‌ترین وجوه این فرهنگ است سرلوحه بسیاری از اعمال و رفتارهای انسان ایرانی قرار دارد. در این میان خدمت خالصانه برای رفاه و نجات مردم در دنیای جدید در ابعاد مختلفی متبلور شده است. قیام بر علیه حکومت‌های استبدادی، کمک به مستضعفان جهان، حمایت از ملت‌های مظلوم، حماسه‌های دفاع مقدس و ... همه و همه نمونه‌هایی است از تبلور فرهنگ عاشورایی در زندگی مردم ایران زمین.

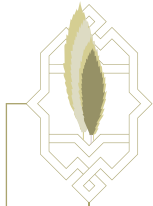
با این وجود سرعت زندگی و تکنولوژی، ظهور نیازها و مسائل جدید و به‌ویژه همه‌گیری ویروس کرونا که جهان را دچار تغییرات گسترده کرد و می‌طلبد تا با بازتعریف و توجه ویژه و هم راستا کردن این فرهنگ خدمت با نیازهای زمان و اولویت دهی به مسائل فرهنگ عاشورایی، وقف و خدمت را در عرصه‌های جدید جاری و ساری نماییم و از ظرفیت‌های عظیم آن بهره ببریم.

در این راستا پیشنهادات زیر قابل بررسی است و شایسته است متولیان امر توجه ویژه‌ای به این موارد داشته و در اتاق فکرهای تخصصی با حضور نخبگان و صاحب‌نظران به صورت بسیار جامع تر و با دستورالعمل‌های اجرایی به فعلیت برسانند. این پیشنهادات درحد بضاعت نویسندگان و با توجه به مطالعات در حوزه وقف، مطالعه در حوزه سلامت، کاراجرایی و شناخت بدنه سازمان اوقاف ارائه شده است که قطعاً نقاط ضعفی دارد، اما شایسته است متولیان امر پیشنهادات ارائه شده را مورد تامل قرار دهند.

۹. پیشنهادات

۹-۱. (تدوین اطلس موقوفات سلامت) مانیتورینگ، رصد و پایش مراکز وقف در حوزه سلامت)

یکی از مهم‌ترین زمینه‌های موفقیت و همراهی خیران و شهروندان با یک جریان و حرکت فرهنگی، آگاهی، رصد و پایش یک موضوع به صورت مستمر و آگاهی در مورد آن است. به نحوی که عملکرد و خدمات آن قابل رصد و اطلاع رسانی گسترده باشد. به نظر می‌رسد شبکه‌سازی و اطلاع‌رسانی گسترده از مجموعه فعالیت‌های موقوفات در حوزه

سلامت علاوه بر انسجام و معرفی این مراکز در سطح ملی و بین المللی، کمک شایانی در شکل گیری ادبیات و محتوای وقف در حوزه سلامت داشته باشد.

۹-۲. آموزش و تبیین روش های جدید با تمرکز بر وقف سلامت

از مهم ترین موارد آموزش، تولید داده و محتوا به موارد زیر می توان اشاره کرد:

تولید محتوای آموزشی جهت مدارس و کانون های فرهنگی

تولید محتوای تخصصی (تاریخ شفاهی) از موقوفات سلامت

تهیه گزارش عملکرد به صورت سالانه از مراکز وقف سلامت

برگزاری تجلیل به صورت سالانه از واقفان سلامت

برگزاری نشست های تخصصی علمی و معرفی موقوفات فعال در حوزه سلامت

تهیه مستندهای کوتاه به صورت جشنواره ها از موقوفات سلامت و خلق ادبیات در این حوزه

برگزاری سالانه های موقوفات سلامت در قالب همایش های ملی و بین المللی

ایجاد کارگروه های تخصصی اقتصادی در حوزه فعال سازی موقوفات سلامت

برگزاری سالانه های فیلم کوتاه با موضوع موقوفات سلامت و گردشگری موقوفات سلامت

تدوین کتابچه های تخصصی با موضوع موقوفات سلامت و واقفان سلامت

۹-۳. گردشگری و وقف (با تمرکز بر موقوفات سلامت)

در دنیای امروز نقش و جایگاه گردشگری در حوزه های مختلف از اهمیت ویژه ای برخوردار است و تمامی برنامه ریزان و کارشناسان از گردشگری به عنوان موتور محرک کمال استفاده نام برده اند. استفاده از پتانسیل های موجود و خلق فرصت های جدید در اولویت تمامی مراکز تصمیم گیری در سطح جهانی و ملی می باشد. در این میان فرصت گردشگری مذهبی و گردشگری وقف با تکیه بر گردشگری سلامت نقش بسزایی در شناساندن و ترویج فرهنگ وقف خواهد داشت. در این زمینه موارد زیر پیشنهاد می گردد:

ایجاد کارگروه و کمیته تخصصی گردشگری وقف سلامت

انعقاد تفاه نامه با سازمان میراث فرهنگی جهت تعامل با این مراکز

برگزاری نشست های تخصصی با حضور مربیان تورهای گردشگری و فعال کردن آنان

جهت معرفی این مراکز به شهروندان و گردشگران

انجام پژوهش های تخصصی به منظور کشف فرصت های موجود در حوزه گردشگری وقف

۹-۳. تدوین و تصویب قوانین در جهت حمایت از موقوفات سلامت

وجود برخی قوانین که موقوفات ملزم به رعایت آن هستند اما شاید بتوان با تصویب قوانین جدید برای این مراکز امتیازاتی در نظر گرفت می‌تواند در راستای توسعه و فعال‌سازی مراکز وقفی فرصت مناسبی فراهم کند. در مصاحبه زیر جت‌الاسلام احمد شرفخانی، رئیس مرکز امور خیریه در سازمان اوقاف و امور خیریه، به یکی از این مشکلات حقوقی می‌پردازد.

«یکی از معضلات ما در مراکز درمانی این است که در دوره قبلی در وزارت بهداشت آئین‌نامه ابلاغ کردند که هر مرکز درمانی که موقوفه باشد، تعرفه‌اش خیریه باشد، واقف وقف کرده است که بیمارستان به همه مردم خدمات دهد، از درآمد آن به درمان بیماران نیازمند کمک شود. بیمارستان وقفی که رقبه‌ای نداشته باشد و از بیماران تعرفه خیریه اخذ شود، چگونه خود را اداره کند؟ به علت همین آئین‌نامه، تأمین اجتماعی در بیمارستان‌های وقفی ۳۱ درصد کمتر پرداخت می‌کند و باعث شده است پزشکان متخصص خوب کمتر رغبت کنند به این مراکز بروند، باعث می‌شود آرام آرام مجموعه‌های درمانی وقفی، افت کیفیت و نیاز مالی پیدا کنند.

و یا مراکز درمانی وقفی اگر بخواهند تجهیزات پزشکی تهیه کنند، ارز دولتی به آن‌ها تعلق نمی‌گیرد، وقتی تعرفه بیمارستان را خیریه کرده‌اید و انتفاع شخصی هم در کار نیست، معلوم است که مراکز درمانی وقفی با مشکل تجهیزات پزشکی مواجه می‌شوند. باید مثل مراکز درمانی دولتی، نگاه ویژه‌ای شود.» (شرفخانی، ایکنا، ۱۳۹۸)

به نظر می‌رسد بررسی یک کمیته تخصصی در راستای تدوین قوانین حقوقی در حمایت از مراکز موقوفه سلامت و به تصویب رساندن آن در مجلس شورای اسلامی باید در دستور کار متولیان سازمان قرار گیرد.

۹-۴. رصد جهانی و تجارب موفق در حوزه موقوفات سلامت (کسب استانداردهای جهانی)

با توجه به اقدامات دیگر شهرها و کشورها در حوزه فعالیت‌های خیرخواهانه در مقوله سلامت (اگرچه امور خیرین و مؤسسات خیریه سلامت وزارت بهداشت نیز در این حوزه متولی و فعال است) انتقال تجربه از فعالیت‌های آنان می‌تواند راهگشا و مثمر ثمر باشد. در این راستا پیشنهاد می‌شود کمیته‌ای تخصصی با حضور کارشناسان وزارت بهداشت و

کارشناسان اوقاف برگزار و رصد فعالیت‌های مراکز موفق جهانی در دستور کار قرار گیرد.

۹-۵. ایرانیان خارج از کشور و فرصت‌های پیش رو در حوزه وقف و سلامت

با توجه به پتانسیل و ظرفیت‌های بالایی که در ایرانیان متعهد و متخصص خارج از کشور وجود دارد (به‌ویژه در حوزه سلامت و پزشکی) می‌توان با شناسایی این افراد و ایجاد زمینه‌های همکاری و ایجاد کارگروه‌های مشترک از توانایی‌های آنان استفاده کرد. به‌ویژه تجربه نشان داده است که صرفاً آگاهی این افراد از فرصت‌های خدمت، آنان را ترغیب خواهد کرد تا درزمینه وقف در حوزه سلامت پیش‌قدم شده و مصدر امور خیر گردند.

نتیجه‌گیری

همه‌گیری ویروس کرونا و ابعاد گسترده آن در حوزه سلامت جوامع، یک بار دیگر توجه همه برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران جهانی را به اهمیت مبحث سلامت و لزوم توانمندسازی تمامی جوامع در برابر همه‌گیری‌ها معطوف کرد. در این میان وجود سنت دیرینه وقف و فرهنگ عاشورایی در کشور متولیان امر را به این ظرفیت‌های عظیم متوجه ساخت. در این مقاله سعی شد تا به اختصار به صبغه تاریخی سنت وقف و فرهنگ عاشورایی و همچنین به وضعیت موقوفات در حوزه سلامت پرداخته شود و سپس به اختصار در راستای فعال‌سازی فرهنگ عاشورایی در گسترش ظرفیت‌های وقف پیشنهاداتی ارائه گردد. عناوین پیشنهادات ارائه شده به شرح ذیل می‌باشد:

تدوین اطلس موقوفات سلامت (مانیتورینگ، رصد و پایش مراکز وقف در حوزه سلامت)

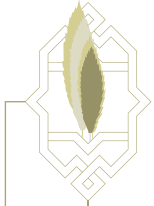
آموزش و تبیین روش‌های جدید با تمرکز بر وقف سلامت

گردشگری و وقف (با تمرکز بر موقوفات سلامت)

تدوین و تصویب قوانین در جهت حمایت از موقوفات سلامت

رصد جهانی و تجارب موفق در حوزه موقوفات سلامت (کسب استانداردهای جهانی)

ایرانیان خارج از کشور و فرصت‌های پیش رو در حوزه وقف و سلامت

کتاب‌نامه

- اشپولر، برتولد (۱۳۷۰). *ایران در قرون نخستین اسلامی*. ترجمه: محمود میرآفتاب، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- آذری خاکستر، غلامرضا و دیگران (۱۴۰۰). *وقف و پزشکی در ایران*، تهران: انتشارات چوگان.
- باقری، فرزین و فتحی آشتیانی، علی (۱۴۰۰). «نقش معنویت در ارتقای سلامت روانی کادر درمانی بیمارستان‌ها طی همه‌گیری کووید-۱۹»، *نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم*، دوره ۵، شماره دوم.
- بیانی، شیرین (۱۳۹۳). *مغولان و حکومت ایلخانی در ایران*، تهران: انتشارات سمت.
- تاورنیه، ژان پاتیست (۱۳۶۹). *سفرنامه تاورنیه*، ترجمه ابوتراب نوری، تصحیح: محمد شیرانی، تهران: انتشارات سنایی.
- تبریزیچی، نرگس (۱۴۰۰). «همه‌گیری کووید ۱۹ و نقش مدارس در ارتقای سلامت جامعه»، *نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم*، دوره ۵، شماره دوم.
- زیدان، جرجی (۱۳۹۴). *تاریخ تمدن اسلام*، ترجمه علی جواهر کلام، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- سیوری، راجر (۱۳۹۰). *ایران عصر صفوی*، ترجمه کامبیز عزیزی، تهران: انتشارات مرکز.
- شعبانی، رضا (۱۳۷۵). *تاریخ اجتماعی ایران در دوران افشار*، تهران: انتشارات قومس.
- شمیم، علی اصغر (۱۴۰۰). *ایران در عصر سلطنت قاجار*، تهران: انتشارات بهزاد.
- عین‌الهی، بهرام (۱۴۰۰). «جلوه‌های ایثار جامعه پزشکی در دوران کرونا»، *نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم*، دوره ۵، شماره دوم.
- مدنی، جلال‌الدین (۱۳۹۱). *تاریخ سیاسی معاصر ایران*، تهران: انتشارات دفتر انقلاب اسلامی.
- مورگان، جیمز (۱۳۷۵). *ایران در سده‌های میانه*، ترجمه عباس مخبر، تهران: انتشارات فروهر.
- نجم‌آبادی، محمود (۱۳۷۵). *تاریخ طب در ایران پس از اسلام*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

منابع لاتین:

- Cucinotta D, Vanelli M. WHO declares COVID-19 a pandemic. *Acta Biomed* 2020; 91(1):157-160

مصاحبه‌ها:

- خاموشی، سید مهدی، مصاحبه با خبرگزاری بین المللی قرآن، ۱۸ آبان ۱۳۹۸
- شرفخانی، احمد، مصاحبه با خبرگزاری بین المللی قرآن، ۱۸ آبان ۱۳۹۸